

„Mě taky spalte.“ Anamnéza vzpomínání a zapomínání v jedné rodině²

Následující text byl přednesený 19. dubna 2023 na mezinárodní konferenci „Romové, Židé a holokaust“ na Yale University v USA. Hlavním tématem konference byly zkušenosti romských a židovských přeživších s válečným pronásledováním a jejich vyrovnávání se s těmito zkušenostmi. Součástí této konference bylo také představení knihy Ariho Joskowicze Rain of Ash: Roma, Jews and the Holocaust (Princeton University Press 2023; Déšť popela aneb Romové, Židé a holokaust – česky zatím nevyšlo). Text tedy vznikl částečně jako komentář k uvedené knize a částečně jako svědectví o některých romských snahách získat pro holokaust Romů a Sintů rovnoprávnou pozici v institucích, které mají za úkol objektivně vzdělávat o genocidách druhé světové války.

Petra Gelbart (1978) pochází z česko-romské rodiny, od svých deseti let vyrůstala v USA, kam její rodiče z Československa emigrovali. Získala doktorát z muzikologie na Harvard University a vyučuje mj. na Fordham University. Se svým manželem a třemi dětmi žije v New Yorku, svou rodinu v České republice i na Slovensku pravidelně navštěvuje.

(Redakce Rdž)

Mou matku vychoval obchodník s koňmi a brusič nožů *Pepkos*, který se oficiálně jmenoval Josef. Papírově byl jejím dědečkem z otcovy strany. V očích mnoha dějepisců a běžně vzdělaných lidí se Josef skládá ze dvou na sobě nezávislých částí. Jedna z nich prožila muka holokaustu. Druhá představuje v celých dějinách jen malinký kousek poznámky pod čarou. Existují dokonce lidé, kteří se domnívají, že je téměř nezákonné tvrdit, že Josefova druhá část vůbec byla obětí holokaustu. Josef byl totiž Rom. Ale jeho otec, jehož příjmení nepoužíval a s nímž se možná nikdy ani neviděl, byl Žid. V roce 2023 je skutečně zarážející, kolik médií, pedagogů a dalších vlivných zdrojů informací naznačuje, nebo dokonce trvá na tom, že holokaust se týkal výhradně jednoho etnika. Je to výmluvné (stačí krátce zapátrat na Googlu), i když nikoli překvapivé, zejména když vezmeme v potaz okolnosti, které Ari Joskowicz probírá ve své přelomové knize.

Když o mém pradědečkovi Josefovi přemýšlím, představuji si někdy, jak utíká z nacistického tábora, aby se schoval v lese. Jeho obraz je v mé mysli roztržený

¹ Autorka působí jako muzikoložka na Fordham University v New Yorku. E-mail: petragelbart@gmail.com

² Jak citovat: Gelbart, P. 2024. „Mě taky spalte.“ Anamnéza vzpomínání a zapomínání v jedné rodině. *Romano džaniben* 31 (1): 101–109.

odshora dolů a obě poloviny jsou odděleny průsvitným proužkem. Běží s ním jeden z jeho synů, strýc mé matky. Ale ten vlastně prchá před jistou smrtí v koncentráku jen ze čtvrtiny, alespoň podle názoru těch, kteří se tváří, že se holokaust Romů netýkal. Tři čtvrtiny matčina strýce přežijí genocidu, o které se studenti učí málo, nebo vůbec nic. Vyvražďování etnika, jehož dějiny i identita zůstávají otazníkem i pro studenty, kteří pečlivě studují dokonce i poznámky pod čarou.

Viděno tímto pohledem si vlastně můj pradědeček po tom, co už nemohl dál snést život se vzpomínkami na holokaust, vzal jen půlku života. Byla to spíše shoda okolností, že se romská část jeho osoby uskrtila tím stejným drátem jako jeho část židovská. Josefova babička z matčiny strany umrzla pod dohledem českých dozorců v koncentračním táboře Hodonín u Kunštátu, kde byli shromažďováni právě Romové a Sintí³. Kdyby jeho židovská babička žila dostatečně dlouho, mohla zemřít v Auschwitzu společně s mnoha Romy a Sinty, kteří byli s Josefem příbuzní. „Spálili mi celou rodinu, tak mě spalte taky,” říkával často. Kremace je sice mezi námi Romy něco neslýchaného, ale matčin dědeček zjevně měl o svém pohřbu zcela jasnou představu.

Nikdo neví, kde skončilo tělo matčina druhého dědečka. Byl zabit, když nacisté na Slovensku zaútočili na jejich osadu. Při tomto pokusu o vyvraždění celé vesnice zabili také mou prababičku a její ještě nenarozená dvojčata. Jejich hrob byl po léta neoznačený, dokud tam sestra mé babičky nezapíchla do trávy plechový kříž, který nenese žádné jméno.

Když byla moje matka malá, ušetřila ji rodina hrůzných čísel i postupně mizejících podrobností vyprávění o holokaustu českých a slovenských Romů. Trvalo docela dlouho, než zjistila, co znamená zvláštní tetování na ruce její tety, a než slyšela vyprávět, jak její otec s babičkou uprchli ze sběrného místa pro Romy a Sinty v Brně, odkud byli odvázeni na téměř jistou smrt v Auschwitzu. Čeho ji naopak ušetřit nemohli, byl poválečný život v trvalé hrůze, kdy nikdy nevěděli, jestli nebo kdy se několik posledních zbývajících členů jejich rodiny stane obětí naprosto finálního „konečného řešení“. Nic z toho jsem se nedozvěděla ani já, dokud moje babička nedostala infarkt, při kterém málem zemřela. Tehdy se rodina rozhodla, že je potřeba předat hrůzná fakta další generaci. Bylo mi tehdy devatenáct a nechápala jsem, proč s tím čekali tak dlouho. Teď je mi čtyřicet pět a myslím, že vím moc dobře proč.

Předávání vzpomínek na válku může mít očistnou funkci pro ty, kteří válku prožili, ale nijak neprospěje psychickému zdraví mladších generací, které ještě stále žijí obklopeny téměř stejným nepřátelstvím a nenávisťou rétorikou, která k hrůzám války vedla. V České republice si moje děti hrály na pískovišti, na jehož dřevěný okraj někdo vyryl hákový kříž a protiromský nápis. Musely zde od té

3 Pro označení Sintů v 1. pádě plurálu autorka preferuje označení „Sintí“ (nikoliv Sintové) jako pojem vycházející ze sintštiny, s tvrdou výslovností koncového -i (pozn. redakce).

doby projít kolem spousty podobných nenávistných hesel a obrazců na veřejných místech. Lidé jim tu nadávali za to, že jsou Romové, do mého syna někdo hrubě strčil a jiný člověk ho srazil na zem jen kvůli tomu, že je Rom, a urážlivě se k němu choval i český zdravotnický personál. A všichni jsme byli vystaveni různým výhrůžkám.

Děti Romů, kteří nejsou aktivisté, v Americe svůj původ ve škole spíše skrývají. Vzniká tak smutný bludný kruh „ne-vědění“, kdy k potvrzení jejich existence dochází jen výjimečně, protože učitelé a autoři učebnic jen málokdy vidí nějaké důkazy toho, že existují. Nedávno mi můj šestiletý syn řekl, že si v knize ze školní knihovny přečetl, že „Cikáni jsou zlí“, a nebyť mé veselé prezentace s kastanětami a lízátky při příležitosti oslav Mezinárodního dne Romů, možná by o Romech brzy přestal vědět i sám od sebe. Někdy v té době mě oslovila matka budoucí studentky prvního ročníku univerzity s otázkou, zda její dcera jakožto Romka může ve škole žádat o podporu, na kterou mají v USA nárok všichni členové „viditelné“ menšiny, která je v americkém vzdělávacím systému znevýhodněna. Oddělení pro rasovou a etnickou rozmanitost na dané univerzitě mi na e-mail, ve kterém jsem jim její dotaz zprostředkovala, ani neodpovědělo. Obecně je Romů na vysokých školách tak málo, že ani nemají nárok na podporu, která by pomohla jejich počet zvýšit. Když se blížila doba, kdy se měl můj syn v osmé třídě podle studijního plánu newyorské školy učit o holokaustu, přál si, aby se mu informace o týrání našeho národa podávaly v malých dávkách postupně. Já jsem zatím se školou vyjednávala o tom, co vlastně do jejího kurikula o genocidě patří. Žádost mého syna, aby na něj byl brán ohled, mi připomněla vyprávění mého židovského manžela o tom, jaké trauma pro něj v daleko nižším věku bylo, když jim v hebrejské škole ukazovali fotky z koncentračních táborů. Myslel si prý tehdy: Proč to ukazují právě NÁM? Přesto jsem pro synovu školu sehnala výukové materiály a přijala pozvání promluvit na toto téma ve škole. Mělo mi být jasné, že nic z toho nebude mít ani ten nejmenší účinek. Hned další rok, když byla v osmé třídě moje dcera, jsem šla se stejným tématem za její učitelkou občanské výchovy. Vysvětlila jsem, že moji prarodiče přežili holokaust, a doufala jsem, že učitelka mého syna snad už své kolegyni nějaké informace předala. Ale učitelka mé snědé dcery netušila, kdo jsou Romové, a řekla jen: „Připomeňte se mi ještě těsně předtím, než to začneme probírat, protože do té doby na to určitě zapomenou.“

Vědět a zapomenout jsou slova, z nichž každé může znamenat různé věci. Když moje matka říká, že v dětství věděla, že je Romka, zatímco její mladší nevlastní sourozenci to nevěděli, myslí tím své přijetí této skutečnosti (jakkoli zdráhavě) a jejich odmítnutí téhož. Nevědět tak tady vlastně znamená odmítnout vědět. Můj dědeček sice zplodil mou matku s jinou Romkou, také přežil holokaust, když jim ani jednomu ještě nebylo dvacet, ale nakonec se oženil

s běloškou. Jedna jejich dcera je snědá, a ve škole ji proto šikanovali, ale ani ona „neví“, že je napůl Romka. To je břímě, které dědeček nechtěl, abychom já nebo ona musely nést. Teprve když jsem já přes své gádžovské vzezření trvala na tom, že chci být Romka, „vzpomněl“ si děda, že vlastně umí romsky.

Pokud vědění znamená něco víc (ale někdy taky méně), než se zdá na první pohled, pak zapomínání také pokrývá široké významové pole. Znáám jména šesti různých táborů, v nichž byli za války vězněni moji příbuzní, ale většina ostatních podrobností je v běžném slova smyslu zapomenuta. Moji předkové tyto vědomosti spolklí, odvrhli, nebo zamlžili, takže je zkrátka nemám. Přesto z rodinných vyprávění pár obrazů zůstalo: krvavá stopa na sněhu za sáněmi, které odvážely mou smrtelně zraněnou prababičku, či porcelánová soška slona, kterou moje druhá prababička dostala od německého vojáka, o němž se vypráví, že část mé rodiny zachránil z transportu do Auschwitzu, nebo zranění břicha, které si pradědeček sám způsobil a které ho podle vyprávění dostalo na ošetřovnu, takže unikl z rakouského koncentráku. I písničky byly skoro zapomenuty. Ale zjistila jsem z nich o holokaustu víc než moje matka. K těm, kdo se narodili po válce, je totiž zapomínání šetrnější než pamatování si.

Existuje však i jiný druh zapomínání, rozptýlená množina více či méně záměrných činů vedoucích k zapomínání dat tvrdých jako kámen. První z nich je státem podporované zapomínání válečných zvěrstev a materiální deprivace, které Ari Joskowicz ve své knize tak výmluvně popisuje. Tato opomínání a odmítání vědomostí často vedla k tomu, že se Romové, kteří přežili holokaust, ale nedostali odškodnění ani institucionální podporu, propadali hlouběji do chudoby a trvalé traumatizace z toho, že se mohou znovu stát terčem násilí, protože většinové společnosti zapomněly uznat Romy za oběti holokaustu. Kniha *Rain of Ash* přináší stručný přehled průběhu tohoto celospolečenského zapomínání, pronikavou analýzu hospodářského a politického pozadí těchto rozhodnutí, a tak nám pomáhá pochopit, že dnešní „ne-vědomost“ není žádná náhoda.

Dá se tedy říct, že byl holokaust Romů „zapomenut“? Zdá se mi, že se tento výraz často používá, když mluvčí doufá, nebo předstírá, že jde pouze o neznalost, a ne o odmítnutí vědět. Americký památník a muzeum holokaustu (*United States Holocaust Memorial Museum*) ještě desítky let po druhé světové válce zapomnělo zahrnout Romy a Sinty do všech fází svého plánování výstav i do svých aktivit pro veřejnost. Podrobnosti o tomto dlouholetém procesu vyčleňování Romů a Sintů najdete ve vybraných pasážích z knihy Edwarda Linenthala *Preserving Memory: The Struggle to Create America's Holocaust Museum* (Columbia University Press 2021). Mnoho informací si můžete přečíst i v textech a reakcích romského lingvisty Iana Hancocka⁴ či židovského politologa Normana Finkelsteina

4 Osobní emailová komunikace. Autorův postoj je patrný také v korespondenci mezi ním a Muzeem. Situaci popisuje např. zde: https://radoc.net/radoc.php?doc=art_e_holocaust_wiesenthal&lang=en&articles=true [cit. 26. 09. 2024].

The Holocaust Industry: Reflections on the Exploitation of Jewish Suffering (Verso Books 2000), i když ten je samozřejmě velmi kontroverzní. Ian Hancock byl jedním z těch, kteří v osmdesátých letech důrazně apelovali na to, aby v Radě amerického Muzea holokaustu zasedl také romský zástupce. Seymour Siegel, první ředitel této Rady a profesor etiky, označil tehdy takové žádosti za „směšné“, přestože Rada čítající několik desítek členů byla již v tu dobu etnicky dost různorodá. Podle deníku *Washington Post* připustil Siegel, že „by se mělo uznat nebo docenit utrpení cikánského národa, pokud něco takového vůbec existuje. Ale asi existuje“.⁵

Sama si zakládám na rozlišování nuancí, takže bych si mohla říci, že některé podrobnosti týkající se vylučování Romů, zmiňované výše uvedenými autory, jsou přehnané nebo vytržené z kontextu. To bych ale sama nesměla mít už dvacet let zkušeností se zaměstnanci Muzea holokaustu. Stávalo se, že někteří zaměstnanci zapomínali říkat pravdu, třeba když jedna zde zaměstnaná žena tvrdila, že v průběhu amerických Dnů památky obětí holokaustu (*Days of Remembrance*) se výslovně nezmiňuje žádná etnická skupina. Tento argument měl odůvodnit to, že na vzpomínkový obřad nemůže být pozván žádný představitel romské komunity, a to ani jako divák. Někteří z nás nakonec přece jen pozvánku dostali a já jsem s úlevou slyšela, že židovské oběti jsou na obřadu jmenovány včetně jejich etnické příslušnosti. Byli jsme přizváni ke spolupráci i na dalších aktivitách Muzea, takže můžeme přitakat tvrzení Ariho Joskowicze o dobré vůli a mezinárodních spolupracích, kterou prosazuje akademická větev Muzea. Můžu potvrdit, že v Muzeu pracuje dost lidí, kteří mají pro otázku romského utrpení při holokaustu pochopení a kteří se aktivně podílejí na jeho dokumentování, nebo se Romů dokonce aktivně zastávají.

Když se však podíváme celkově na to, jak Muzeum vzdělává veřejnost ohledně toho, kdo vlastně Romové a Sinti jsou, výsledek je tristní. A to ani nemluvím o poctivém zobrazování romského holokaustu. Doporučuji udělat si stručný průzkum mezi návštěvníky, kteří z Muzea odcházejí, nebo si jen prostudovat webové stránky Muzea. Na žádné z událostí pořádaných Muzeem v rámci Dnů památky obětí holokaustu, na kterou jsem se dostala, nebyli Romové ani Sinti zmíněni ani jedinkrát. V Muzeu mi dokonce jednou bylo řečeno, že je s námi obtížné spolupracovat na získávání exponátů, protože jsme „národ kočovníků“. Aby bylo jasno, tuto větu pronesla odborná pracovnice státem financovaného památníku holokaustu.

Jednou z nejhorších zkušeností, které jsem v budově muzea měla, bylo, když jsem tam vzala na prohlídku svou matku. Žádné z mých varování ji dostatečně nepřipravilo na část expozice, které já sama říkám „Cikánský koutek“ a kterému

5 *The Washington Post*, 21. 7. 1984, Lloyd Grove: Lament of the Gypsies [Cikánský žalozpěv].

věvodí veliký žebříňák – karikatura toho, jak Američané chápou „Cikány“. Moje matka na tuto neuvěřitelně ponižující expozici, na jejíž tvorbě se nepodílel žádný Rom ani Sinto a která s žádným nebyla konzultována, nevěřicně zírala. Nemohla jinak než na průvodce zvýšit hlas a informovat všechny v doslechu, že v době války tímto způsobem žádní Romové nežili, ani kočovní Romové ne. V tu chvíli jsem si uvědomila, že musím členy své rodiny chránit před některými lidmi, kteří mají za úkol představovat veřejnosti naše dějiny. Co se týče mě, zástupkyně třetí generace přeživších holokaustu, chovala se instituce, kde jsem se teoreticky měla cítit jako doma, jako bych byla nepřítel, který pronikl na její území. A to dokonce přesto, že jsem se podílela na tokenismu Muzea a vytváření falešného zdání odpovídajícího zastoupení Romů, když jsem jako potomek romských přeživších poskytl rozhovor do muzejního podcastu, který se skrývá kdesi v hlubinách jeho webových stránek.

V porovnání s tím, jak nejednoznačný je vztah amerického Muzea holokaustu k Romům a Sintům, jdou ostatní instituce ve vymazávání a popírání klíčových skutečností nacistické perzekuce ještě mnohem dál. Zesnulý Simon Wiesenthal, všeobecně uznávaná a respektovaná osobnost, který se zastával obětí z řad Romů a Sintů, byl mým hrdinou od chvíle, kdy jsem poprvé začala shánět informace o holokaustu. Ve velmi potřebném, i když v posledku neúčinném dopisu Eliemu Wieselowi z prosince 1984 napsal: „Cikáni byli vyvražděni v podobném rozsahu jako Židé, to znamená asi 80 % romského obyvatelstva ve všech oblastech okupovaných nacisty.“⁶ Představte si tedy, jaký to pro mě byl šok, když jsem konečně navštívila Wiesenthal Center v Los Angeles a nenašla tam ani slovo o romských obětech holokaustu. Nebo když jsem věnovala hodiny svého času korespondenci a schůzkám s ředitelkou významného vzdělávacího programu OSN *Holocaust outreach program* v New Yorku, abych se nakonec dočkala porušení slibů, že i romské oběti holokaustu budou mít v programu své zástupce. Také jsem musela poslouchat, jak stejná ředitelka vypráví svému publiku, že v rámci programu byli pozváni „i romští odborníci“, a přitom jsem věděla, že romští badatelé z blízkého okolí ochotní vystoupit na plánované akci bez honoráře byli odmítnuti ve prospěch neromských vědců, kteří přiletěli z daleka, aby o našich dějinách přednášeli problematickým, nebo přímo ignorantským způsobem.

Po čase organizátoři začali romské řečníky zvát, ovšem nikoliv pravidelně. Když naše romská skupina vyjádřila přání, aby bylo na vzpomínkové ceremonii OSN našemu zástupci k uctění památky romských obětí holokaustu každý rok pravidelně vyhrazeno alespoň pět minut a abychom nemuseli spoléhat na to, že někoho z nás občas pozvou, sdělil nám jiný zaměstnanec, že v programu „na to není dost času“. Choval se, jako kdybychom se v předchozích letech neúčastnili

6 Hancock, I. 1988. Uniqueness of the Victims: Gypsies, Jews and the Holocaust. *Without Prejudice: The EAFORD International Review of Racial Discrimination* (2):45–67 (1988). Dostupné z: https://radoc.net/radoc.php?doc=art_e_holocaust_uniqueness&lang=en&articles=true [cit. 20. 9. 2024]

ceremonií, na kterých o Romech a Sintech nepadlo ani slovo, ale na které byli zároveň pozváni řečníci snad z každé národnostní skupiny – kromě Romů a Sintů. Jako by nikdo z nás neuměl odpočítat sto minut, což je přibližná doba trvání každoroční vzpomínkové akce OSN. Nebo jako kdyby žádný nebělošský autor ještě nikdy nerozkryl falešné praktiky tokenismu. (Po několika letech se mi dostalo díky jinému nic netušícímu spolupracovníkovi OSN malé porce poetického zadostiučinění, když jsem v těsné blízkosti právě onoho výše zmíněného zaměstnance OSN a s pohledem upřeným do jeho očí zpívala romskou píseň o holocaustu *Aušvicate hi kher baro*.) Abych byla spravedlivá, za nové ředitelky v programu OSN k uctění obětí holocaustu už dva roky po sobě vystoupili romští řečníci, což je nová slibná změna. Dosud však nebyl přizván žádný romský vědec k účasti na ostatních akcích vzpomínkového programu, včetně nedávné panelové diskuse o hudbě za holocaustu. Pokud se na nás zapomíná i v kontextu naší nejstereotypnější kulturní tvorby, kdy si na nás vlastně kdo vzpomene?

Ari Joskowicz ve své knize názorně ilustruje desítky let trvající solidaritu mezi Židy a Romy. Já i moji romští kolegové také máme dobré zkušenosti se spoluprací s řadou institucí, synagog, židovských a dalších aktivistů, akademiků a organizátorů vzpomínkových akcí, z nichž někteří se setkali s námitkami proti zařazení „Cikánů“ do plánovaného programu. Některých lidí se naše zařazení opravdu silně dotýká – dokonce tak silně, že je to přiměje bojkotovat vzpomínkovou ceremonii, na které jako řečník vystupuji já. Obdobnou reakci vyvolala i moje iniciativa přidat pamětní kámen romským obětem holocaustu v Parku památky holocaustu (*Holocaust Memorial Park*) v newyorském Brooklynu v roce 2013.⁷ Po slavnostním odhalení kamene mi někdo několikrát volal domů a pokoušel se mi svou výhrůzkou nahnat strach.

Často slýchám, že by na mě byl děda Josef pyšný za to, jak se snažím obrátit veřejné mínění v náš prospěch a za mé pokusy připomínat všechny ty, kteří byli spáleni. Jiní příbuzní se však ptají, co dobrého může vzejít z toho, že riskuji své společenské postavení tím, že říkám některé věci nahlas? A mají pravdu – co, kromě chronicky zvýšené hladiny kortizolu, můžu získat snahou o zařazení skutečně zásadních informací o Romech a Sintech (spíš než symbolických, zavádějících, případně žádných) do vzdělávacích osnov o holocaustu, když ani ty nejdůležitější instituce se evidentně nechťejí k tomuto úsilí přidat? Žádná politická síla třeba nezabrání profesorovi Harvardovy univerzity Lawrenci Bobovi, aby nekriticky zadával četbu jinak vysoce oceňované knihy George Fredricksona *Racism: A Short History* (2016), která se věnuje rasismu jako fenoménu s historickými kořeny v Evropě. Odhlédneme-li od teoretických nedostatků knihy, které vyplývají z toho, že Fredrickson zapomněl do textu zahrnout největší

7 Reportáž k protestům a následnému slavnostnímu odhalení desky: <https://bklyner.com/after-long-struggle-non-jewish-holocaust-victims-remembers-with-stones-at-memorial-park-but-opponents-charge-foul-play-sheepshead-bay/> [cit. 30. 9. 2024].

evropskou etnickou menšinu, dozví se čtenář z pasáže o holokaustu jen to, že vedl k vyvraždění šesti milionů Židů a blíže neurčené části deportovaných německých „Cikánů“. Pozitivní stránku knihy vidím v tom, že autor je alespoň konzistentní ve své domněnce, že ve zbytku Evropy žádní Romové nikdy nežili.

Co tedy stojí v jádru akademického a institucionálního vyřazování informací o Romech ze vzdělávání o genocidě, kromě finančních důvodů, nedostatku motivace vědět něco o takzvaných „Cikánech“ a špetky bělošské nadřazenosti? Dozvěděla jsem se, že deklarace Stockholmského mezinárodního fóra o holokaustu z roku 2000,⁸ která se stala ustanovujícím dokumentem vlivné Mezinárodní aliance pro připomínání holokaustu (IHRA – *International Holocaust Remembrance Alliance*) bohužel naprosto zabetonovala opomíjení obětí z řad Romů a Sintů, nemluvě o lidech s postižením a o gayích, kteří všude na světě potřebují veškeré možné zastoupení. Osoby s hendikepy jsou stále zneužívány a LGBTQ jedinci jsou stále ohrožováni, nebo dokonce zabíjeni. Všechny 35 zemí, jejichž vlády jsou v IHRA sdruženy, je stockholmskou Deklarací v podstatě vázáno. Tehdejší mluvčí IHRA mi v naší twitterové konverzaci tvrdil, že na konferenci v lednu 2000, na níž byla Deklarace přijata, byli zastoupeni i Romové. Při zkoumání programu konference jsem ale zjistila, že na konferenci byl pozván jeden jediný zástupce Romů a Sintů, avšak ani ten na ní nedostal smysluplný prostor se k tématu vyjádřit. A tak se dostáváme ke krásnému příkladu důkazu kruhem (a jde o bludný kruh): závazná Deklarace ze Stockholmu stanoví, že jedinými oběťmi holokaustu byli Židé, takže romští přeživší ani myslitelé se k definici holokaustu nemají co vyjadřovat. Výsledkem je, že není vůbec nutné, aby se studenti nebo návštěvníci muzeí dozvíдали cokoli o Romech nebo Sintech za holokaustu, protože oni nebyli jeho součástí. Leda snad jako zločinci, jak je ve svém románu *Noc* popisuje Elie Wiesel.

Nejde tedy o žádné slovíčkaření. Co se týče rozhodování o obsahu vzdělávání o holokaustu, neexistuje větší nadnárodní autorita než Mezinárodní aliance pro připomínání holokaustu. Není překvapivé, že v jejím tolik očekávaném materiálu z roku 2019 nazvaném „Doporučení IHRA pro výuku a učení se [!] o holokaustu“⁹ jsou Romové a Sinti zmíněni jako součást související genocidy, o níž je třeba se zmínit, avšak samotný text neobsahuje prakticky nic, co by takovou výuku usnadnilo, nemluvě už vůbec o učení se. V dokumentu není nic, z čeho by vyučující poznali, že holokaust vlastně neprobrali, pokud vynechali romské oběti, protože Romové přeci oběťmi holokaustu nebyli. A tak musím učitelům svých dětí romský

8 Text Deklarace je dostupný zde: <https://holocaustremembrance.com/resources/stockholm-declaration> [cit. 30. 9. 2024].

9 Text Doporučení IHRA k učení o holokaustu je dostupný zde: <https://holocaustremembrance.com/wp-content/uploads/2023/08/Recommendations-for-Teaching-and-Learning-about-the-Holocaust-%E2%80%93-IHRA.pdf> [cit. 30. 9. 2024].

holokaust připomínat „těsně předtím, než to začnou probírat“, protože na něj jinak určitě zapomenou.

Měla tedy moje matka pravdu, když mi před lety říkala, že jen blázen by se dobrovolně hlásil k romskému původu, zvláště když se jako já může vydávat za příslušníka jiného etnika? Je možné se tuto lekci, zdůrazněnou vzpomínkami na holokaust, nějak odnaučit? Úprava stockholmské Deklarace by byla dobrým začátkem a je třeba se ptát, proč se tato možnost oprávněně zdá tak nepravděpodobná. Měli bychom také nadále připomínat „strážcům vědění“, že holokaust je mnohem obtížnější popírat, když jej nelze redukovat na takzvané židovské spiknutí. Abych si uchovala zdravý rozum, přestala jsem se pídit po kouskách pravdy o svém národě v drobcích historiografie. Proto pro mě bylo čtení knihy *Rain of Ash* velmi léčivé. Moji romští příbuzní si myslí, že jsem příliš důvěřivá. Moje babička je dokonce schopná se jedním dechem chlubit svým synovcům a neteřím mými akademickými tituly a o pár minut později jim vesele sdělovat, jak jsem hloupá. (Jak krásný příklad kulturního relativismu!) Já sice dokážu pochopit, že moje snaha dostat Romy a Sinty do vzdělávacích osnov o holokaustu může být ve skutečnosti naivní, ale stejně jako Ari Joskowicz si udržuji naději, že romsko-židovské partnerství se nakonec vyplatí a že se studenti ve školách jednou dozvědí, že fašistická ideologie je rozšířenější, než si mysleli, a že holokaust se skutečně může přihodit kdykoli a komukoli.

Z anglického originálu přeložila Magdalena Pehalová